

Türkiye’de Siyaset ve Resmî İdeoloji: Temel Yaklaşımlar*

H. Emre BAĞCE**

Giriş

GERÇEKLİĞİ ANLAMAK/ANLAMLANDIRMAK İÇİN, insanoğlu sınırsız sa-
yadaki olgular arasında sürekli ilişkiler kurar; bir anlamda, gerçekliği açığa
çıkarmaya, kavramaya ya da anlamlandırmaya çalışırken dünyayı zihinsel
olarak yeniden inşa eder. Bütün bu uğraşlar içinde elde edilen bilgi, siste-
matik biçimde ve belirli kıstaslar içinde yürütüldüğünde “bilimsel bilgi”
olarak nitelenir. Bilimsel faaliyetlerde, teori ve pratiğin birbirinden bağımsız
olmadığını söylemek malumu ilâmdır; yine de kategorik olarak teorinin
önce geldiğini vurgulamak gerekir. Hangi olgulardan başlanacağı konu-
sunda özellikle içinde bulunulan zaman ve topluluğun koşulları kadar
araştırmacının tercihleri de önemli rol oynar. Araştırmacının bir şeyi ince-
lemeye karar vermesi ile onu işleyiş biçimi arasında bir dereceye kadar
farklılık bulunsa da, kendi başına konu seçimi, yani birçokları arasından
özellikle belirli olguların ele alınması, bir tercih meselesidir ve bu yönüyle
bilimsel uğraş değer-bağımlıdır. Araştırmacının benimsediği değerler araş-
tırmanın sürdürülmesi sırasında nasıl bir yöntem uygulanacağını ya da ne
tür sonuçlara ulaşılabileceğini de çoğunlukla etkiler. Bu açıdan, bilimde ‘taraf-
sız’ veya ‘nesnel’ olmak gibi pozitivist nitelikli savlar çoğunlukla söylemden
öte bir anlam taşımaz. Bu demek değildir ki, herhangi bir araştırmanın tu-
tarlılığı ve yetkinliği diğerleri ile karşılaştırılmazdır; bilimsel çalışmaların
tümü gerçekliği aynı ölçüde açıklayamadıklarına ya da anlamlandırama-
dıklarına göre, herbirinin açıklama gücüne ve iç ve dış tutarlılığına göre
aralarında bir sıralama yapılabilir.

* Makalenin yazılma süresince gösterdiği ilgi ve anlayıştan dolayı Yunus Uğur’a, maka-
lenin ilk taslağını değerlendiren ve eleştirileri ile yazının olgunlaşmasına katkıda bulu-
nan anonim hakemlere teşekkür ederim.

** Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

İster doğa bilimleri olsun ister sosyal bilimler olsun, genel olarak bilimlerin birincil amacı gerçekliği anlamaya ya da kurmaya çalışmasıdır. Bunun için, her bir disiplinin yöneldiği alana uygun araç-gereçlere ve daha da önemlisi kavramlara sahip olması gerekir. Var olan kavramlar yetersiz kaldığında yenileri üretilir; bu aynı zamanda, hem dünyayı algılayışımızın kapsamını genişletir, hem de onu yeniden yorumlamamıza yardımcı olur. Doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin inceleme alanları farklı olduğundan yöntemlerinin de farklı olduğu genelde kabul edilir. Doğa bilimleri *açıklamaya, dönüştürmeye* ya da *kullanmaya*, sosyal bilimler ise *anlama, eleştirme* ve *dönüştürmeye* yönelir. Doğa bilimlerinde, doğa kendi iradesine göre hareket eden, kendi bilincinde bir özne olarak görülmediğinden 'inceleyen' ve 'incelenen' arasında tek yönlü bir ilişki kurulur. Buna karşın, sosyal bilimlerde ilişkiler daha karmaşıktır; inceleme etkin bir varlık olan insan tarafından yine etkin bir varlık olan insana ve insanın meydana getirdiği kurumlara yöneldiği için çoğunlukla anlama ve eleştiri birarada bulunur. İlkini aksine ikincide taraflar sözkonusudur.

Her iki alanda da birbirinden bağımsız ya da karmaşık bir yığın olarak görülen olgular arasında ilişkiler kurulur. Bu noktada, özellikle sosyal bilimler ve ideoloji birbirine yaklaşıyor. Gerçekliğin, *çıkarlar doğrultusunda* özellikle belirli bir biçimde kurulması, var olan ilişkilerin gizlenmesi ya da birbirinden kopartılması, aralarında ilişki bulunmayan olgular arasında sözde ilişkiler kurulması ya da negatif bir ilişkinin pozitif olarak, pozitif bir ilişkinin de negatif olarak kurulması ideolojinin ayırt edici özelliğidir. Bu nedenle, sosyal bilimler ile ideoloji çoğunlukla içiçe geçer. Marx ve Mannheim'ın ideoloji ile ilgili tespitleri¹ de ideolojinin açıklama veya anlamaya yönelik sistematik bir faaliyet olmaktan çok, gerçekliği egemen çıkarlar doğrultusunda çarpıtmaya yönelik olduğuna işaret eder; belirtmek gerekir ki, ideolojinin bilim olarak sunulması da, yani gerçekliği gizleme veya çarpıtmaya yönelik bir faaliyetin gerçekliği kurma veya anlamaya yönelik sistematik bir faaliyet olarak sunulması da yine bir ideolojidir.² Türk siyasal li-

1 Bkz., Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, Ankara: Sol Yayınları, 1976, I, 55-59; Karl Mannheim, *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*, New York: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1936.

2 *İdeolojinin* farklı birkaç anlamı bulunmaktadır. Bu çalışmada geniş anlamda ideoloji, kültürel veya siyasal bakımdan sistematik dünya görüşü, dar anlamda ise gerçeği *çarpıtma* veya *gizleme* anlamında kullanılmıştır. Liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık, faşizm, ulusçuluk vs. gibi siyasal ideolojiler birinci tanımın içinde yer almaktadır. Kemalizm de bu grup içindedir. İdeolojinin ikinci anlamı için bilim felsefesi ve bilgi sosyolojisi ile ilgili çalışmalara bakılmalıdır. Mannheim, *a.g.e.* ve Barry Barnes, *Bilimsel Bilginin Sosyolojisi*, çev. Hüsamettin Arslan, Ankara: Vadi, 1990. İdeolojinin birinci ve ikinci anlamları için bkz. Şerif Mardin, *İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992; Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, yedinci baskı, 1995; Can Şahan (der.), *İdeoloji Üzerine*, İstanbul: Kuram Yayınları, ts.; Michele Barrett, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996.

teratürü bilim ve ideolojinin yer değiştirmesinin ya da ideolojinin bilimin yerine ikame edilmesinin çarpıcı örnekleriyle doludur. Aşağıda ele alınacağı üzere, Mustafa Kemal’in görüşlerini anlamak veya yorumlamak için başvurulan modernleşme kuramları çoğunlukla Kemalizmin yanlış yorumlanması ya da çarpıtılmasıyla sonuçlanır.

Bu yazıda, özellikle Kemalizm ve resmî ideolojiye yönelik bakış açıları ve savları bağlamında Türk siyasal literatürünün bir değerlendirmesi ve eleştirisi yapılacak ve bu çerçevede yeni bir sınıflama önerilecektir.

Türk siyaseti ve resmî ideoloji ile ilgili literatür, bakış açısı ve yöntemlerine göre beş temel kategoriye ayrılabilir: (i) *Geleneksel-tepkisel* yaklaşım, (ii) *Kemalist ve liberal* türleri ile *savunmacı* yaklaşımlar, (iii) *tarihsel-sosyolojik* yaklaşım, (iv) *analitik-eleştirel* yaklaşım ve (v) *neoliberal* yaklaşım. Bu yaklaşımlar karşılıklı olarak birbirini tamamen dışlamazlar; zaman zaman benzer argümanları, önermeleri ve hipotezleri paylaşırlar. Bu nedenle, her biri gerçekliği tamamen yansıtmayan *ideal tipler*³ olarak görülebilirler. Yine de, böyle bir sınıflandırma okuyucuya geniş bir tartışma koleksiyonunu değerlendirme ve onunla başa çıkma olanağı sağlar; şematik bir çerçeve ya da harita işlevi görerek literatürün farklı rotalarını gösterir. Bu sınıflandırma için bir başka hatırlatmada daha bulunmak gerekir: Sınıflandırma sırasında belirli yazarların belirli çalışmalarda benimsedikleri argümanlar üzerinde durulmuştur; diğer bir deyişle, bahsi geçen kişilerin görüşleri zamanın ve olayların akışı içinde değişebilir veya başka çalışmalarında daha farklı bir bakış açısı sergileyebilirler.

Belirlediğimiz yaklaşımlar, Cumhuriyetin resmî ideolojisi ile ilgili olarak farklı bakışlara, hipotezlere ve metodolojilere sahip olduklarından dolayı yetkinlik veya kapsam bakımından da farklılık gösterirler. Ricoeur’ün işaret ettiği üzere, bir argümanın yetkinliği metodolojisinden ve analizlerinin sonuçlarından dolayı değişir; artar veya azalır.⁴ Bu çerçevede, bir yaklaşım, diğer(ler)inin ilgilendiği önerme ve hipotezleri açıklamakla kalmayıp, diğer(ler)i tarafından bilinçli veya bilinçsiz olarak dikkate alınmayan veya ihmal edilen kaynakları ve verileri göz önüne aldığında, yeni hipotezler geliştirdiğinde veya yeni yorumlar getirdiğinde onun diğer(ler)inden daha yet-

3 Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, der. Guenther Roth ve Claus Wittich, Berkeley: University of California Press, 1978, s. 19-22.

4 Paul Ricoeur, “The Model of the Text: Meaningful Action Considered as a Text”, *Social Research*, vol. 38, 1971, s. 529-555. Metot ve metodolojinin birbirinden farklı olduğunu özellikle belirtmek gerekiyor. Metot ya da yöntem belirli teknikleri kapsar ancak metodoloji bu tekniklerin seçimi, teori kurulması ve temel varsayımları ele alır; dahası bu önermelerin topluma ilişkisini de değerlendirir. Bu konuda ayrıntılı tartışmalar için bkz. Raymond A. Morrow, *Critical Theory and Methodology*, Thousand Oaks, California: Sage Publications, 1994, s. 36.

kin olduğu söylenebilir. En azından, Popper'in belirttiği üzere,⁵ yanlışlanabilirlik ölçütünü taşımaları koşuluyla, daha zor yanlışlanabilir bir hipotez daha kolay yanlışlanabilir bir hipoteze tercih edilir.

Savunmacı ve tarihsel-sosyolojik yaklaşımlar geniş şekilde, *analitik-eleştirel* yaklaşım da kısmen akademik çevrelerde kabul görmektedir. *Gele-neksel-tepkisel* yaklaşım ise tarihsel olarak resmî ideoloji ve literatürle birlikte süregelmesine rağmen akademik çevrelerde kendine hemen hemen hiç yer bulamamıştır. Bunun başlıca iki nedeni vardır; birincisi, resmî ideoloji ve resmî tarihi benimsemediği için dışlanmış ya da görmezlikten gelinmiştir. İkincisi, belki daha da önemlisi, *geleneksel-tepkisel* yaklaşım bilimsel sistematiği ve yöntemi kullanmadığı için çoğunlukla ihtiyatla karşılanmıştır. Diğer taraftan, 1990'larla birlikte ortaya çıkan *neoliberal* yaklaşım, *liberal-savunmacı* ve *analitik-eleştirel* yaklaşım arasında kendine bir yer bulmaya çalışmaktadır. *Neoliberal* yaklaşım liberalizmi merkeze alarak Kemalizm'in bir okumasını yapmaya çalışır ve kendi içinde uyumsuz sayılabilecek iki alt türe ayrılır. Bunlardan ilki Kemalizm'in bir ideoloji olmadığını öne sürerek onu liberalleştirmeye çalışan ve daha çok Sami Selçuk tarafından temsil edilen türdür. Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla'nın başlıca temsilciliğini yaptığı ikincisi ise, *savunmacı* yaklaşımlar dışında yer alan diğer yaklaşımların eleştirel bakışını benimseyerek Kemalizm'in resmî bir ideoloji olduğu, dolayısıyla liberal bir içerikten yoksun bulunduğu görüşünü dillendirir. Her ne kadar bugün kendisini kabul ettirmiş bir yaklaşım olmamakla birlikte, genel olarak neoliberalizm Türkiye'de etkisini artırdıkça bu yaklaşım da yaygınlaşacak gibi gözükmektedir.

1. Geleneksel-Tepkisel Yaklaşım

Türkiye'de geleneksel yaklaşımın kökleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde karşılaştığı krizlere bir tepki olarak gelişen *İslamcılık*, *Osmanlıcılık* ve *Türkçülük* akımlarının ilk ikisine dayanmıştır. Cumhuriyet döneminde egemen ideoloji haline gelen Kemalizm, *İslamcılık* ve *Osmanlıcılığı* reddetmiş, politikalarını *Türkçülük* ve Batılılık esasına dayandırmıştı. Özellikle *İslamcılık* ve *Türkçülük* arasındaki ilişki *sıfır-toplamlı* oyunu çağırıştırır; diğer bir ifadeyle, bir taraf ne kadar kaybederse diğer taraf o kadar güçlenir. Her iki akım karşılıklı olarak birbirini dışlar; yeni dönemde ulusçuluk esasına dayalı bir devletin kuruluşu benimsendiği için, her ikisinin uzlaşmaz tutumu erken Cumhuriyet döneminde olduğu kadar sonrasında

5 Bkz. Karl R. Popper, *Conjectures and Refutations*, London: Routledge & Kegan Paul, 1963.

da Türk siyasal yaşamı ve düşüncesi üzerinde derin izler bırakmıştır. Geleneksel yaklaşım, bu çerçevede, laiklik yorumu ve uygulamaları başta olmak üzere Kemalizm'in karşısında yer almıştır.

Geleneksel yaklaşımın kendi içinde homojen olduğunu söylemek mümkün değildir. Hilmi Ziya Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*,⁶ İsmail Kara'nın *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*⁷ ve kısmen Nuray Mert'in *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*,⁸ başlıklı eserleri, geleneksel yaklaşımı ayrıntılı şekilde ele almıştır; ayrıca, okuyucu sözkonusu çalışmalarda çok kapsamlı bir literatür bilgisine de ulaşabilir. Bu nedenle, burada yalnızca sözkonusu geleneğin farklı bir uzantısı olarak değerlendirdiğim, başlıca temsilciliğini Abdurrahman Dilipak, Mehmet Doğan, Sadık Albayrak, Burhan Bozgeyik ve Hasan Hüseyin Ceylan gibi yazarların yaptığı popüler yakın tarih çalışmalarının Türkiye'nin resmî ideolojisi ile ilgili bakış açısı, temel argümanları ve metodolojisi kısaca değerlendirilecektir.⁹ Bu çalışmaların, konuyu ele alışını ağırlıklı olarak tepkisel bir nitelik taşıdığı için *geleneksel-tepkisel* yaklaşım biçiminde sınıflandırılmalarının uygun olacağı düşünüldü.

Geleneksel-tepkisel yaklaşımın belirgin özelliklerinden biri, Kemalist ideolojiyi ve Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketini, temelleri, amaçları, karşılaştığı ve ürettiği sorunlar bakımından kendi örüntüsü içinde değil, geleneksel kurumlara ve değerlere etkisi bakımından ele almasıdır. Bu yönüyle, Kemalist ideolojinin tepkisel bir yorumu olarak görülebilir.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketi, Batı'yı örnek alarak, geleneksel toplumu dönüştürmeyi amaçlamıştı ancak bu nihaî bir

6 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1979.

7 İsmail Kara (haz.), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1986-1987.

8 Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

9 Bkz. D. Mehmet Doğan, *Batılılaşma İhaneti*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1993; Burhan Bozgeyik, *İslam Birliği Üzerine Oynanan Oyunlar*, İstanbul: Timaş, 1993; a.mlf., *Bize Nasıl Zulmettiler*, İstanbul: Çile Yayınları, 1993; a.mlf., *İşte Zulmün Belgeleri*, İstanbul: Erhan Yayinevi, 1999; Sadık Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, İstanbul: Sebül Matbaası, ikinci baskı, 1975; a.mlf., *Cumhuriyet'e Doğru*, İstanbul: Araştırma Yayınları, 1989; a.mlf., *Türkiye'de İslamcılık-Batıcılık Mücadelesi*, İstanbul: Risale Yayınları, ikinci baskı, 1990; a.mlf., *Çağdaş Devrim Yobazları*, İstanbul: Timaş, 1991; a.mlf., *Devrimin Çakıl Taşları*, İstanbul: Medrese Yayinevi, üçüncü baskı, 1981; Abdurrahman Dilipak, *Bir Başka Açından Kemalizm*, İstanbul: Beyan, ikinci baskı, 1988, a.mlf., *Cumhuriyete Giden Yol: 1919'dan 1923'e*, İstanbul: Beyan, ikinci baskı, 1989, a.mlf., *İnönü Dönemi*, İstanbul: Beyan Yayınları, yedinci baskı, 1989; Vehbi Vakkasoğlu, *Son Bozgun*, 3 cilt, İstanbul: Timaş, 1989; Hüseyin Yılmaz, *İnkılab Kurbanları*, İstanbul: Timaş, 1990; a.mlf., *Ayasofya*, İstanbul: Timaş, 1990.

amaç değildi; özellikle Kemalizm'in başlıca amacı, güçlü bir ulus ve devlet yaratmaktı, Batılılaşma ise bu amacı sağlayan bir araç olarak görülmüştü. Bu doğrultuda, Kemalizm geleneklere olduğu kadar Batı'ya da karşıydı.¹⁰ *Geleneksel-tepkisel* yaklaşım, Kemalizm'in bu yönelimini doğru okumamış (sonuçları itibarıyla bakıldığında kısmen böyle bir durum ortaya çıkıyorsa da), sanki yalnızca geleneksel toplumu ya da dini ortadan kaldırmayı hedefleyen bir hareket olarak algılamıştır. Özellikle İstiklal Mahkemeleri örneğinde olduğu gibi, yeni kurulan hükümetin iktidarını sağlamlaştırma yönündeki uygulamaları, saltanat ve hilafet gibi kurumların kaldırılması, ölçü, tartı, takvim, eğitim alanlarındaki standartlaştırma ve ulusallaşma çabalarını din karşıtlığı biçiminde yorumlamış ve bu doğrultuda tepki vermiştir. Bu çerçevede, *geleneksel-tepkisel* yaklaşım Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal tarafından okunan hutbelere ve hilafeti koruma yönündeki demeçlere rağmen Cumhuriyet döneminde laikliğin kabul edildiğinin, saltanat ve hilafetin kaldırıldığına altını çizerek Cumhuriyet elitinin ihanetinden söz eder. Ayrıca Cumhuriyet döneminde 'türbelerin ahır', 'camilerin depo' yapıldığı temalarını işleyerek Kemalizm'e karşı popüler bir tepki oluşturmaya çalışır.

Geleneksel-tepkisel yaklaşım ile *savunmacı* yaklaşımların tezleri tamamen karşıt olsa da bakış açıları benzerdir. Cumhuriyet dönemi kendisini haklılaştırabilmek için nasıl ki Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini yok saymış ya da ona karşı kötüleci bir tutum takınmış ve bu tutum *savunmacı* yaklaşımlar tarafından sürekli yinelenmiştir, *geleneksel-tepkisel* yaklaşım da Cumhuriyet dönemini yadsımaya ya da tersine çevirmeye çalışmıştır; yani Cumhuriyet dönemini her yönüyle olumsuzlarken, Cumhuriyet öncesini aklama çabasına girmiştir.

Geleneksel-tepkisel yaklaşımın yöntemi genelde eklektik ve pragmatiktir; yani kendi savlarını desteklemek için ilgili veya ilgisiz birçok temayı bağlamı dışında kullanır, kendi savını destekleyecek örneklerden ve kaynaklardan yararlanarak gerçekliği yeniden kurmaya çalışır.¹¹ *Geleneksel-tepkisel* yaklaşımın dikkat çeken bir özelliği Kemalist ideolojiyi bütün yönleriyle çözümlenmeye girişmemesidir. Düşüncelerden ziyade olaylar ve kişiler üzerinde durması da *geleneksel-tepkisel* yaklaşımın diğer bir özelliği olarak görülebilir. Özellikle siyasal ve askerî elit arasındaki çatışmada kay-

10 Bu konuda bkz. H. Emre Bağce, "Türkiye'de Ulusal Modernleşme: Diyalektik Bir Bakış", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 62, Mart 2002, s. 96-101.

11 Biraz farklı bir bağlamda da olsa, Cemal Bâli Akal'ın Ali Bulaç eleştirisi, sözünü ettiği durum için açıklayıcı bir örnek oluşturmaktadır. Bkz. Cemal Bâli Akal, "Masumlar Öldürülemez-Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı", *Doğu Batı*, sy. 24, 2003, s. 11, 1. dipnot.

beden Kazım Karabekir, Rıza Nur ve Rauf Orbay gibi kişilerin anılarını birincil kaynak olarak görür;¹² ancak, anıların kişisel hesaplaşmanın bir aracı olarak gerçekliği yanı sıra bir şekilde sunuyor olabileceği çoğunlukla dikkate alınmaz. Kısacası, sözkonusu yaklaşım Kemalizmi çözümlemekten çok yadsımaya çalışır; dolayısıyla, bu tutumu geçerliliğini ve güvenilirliğini büyük ölçüde zedeler.

2. Savunmacı Yaklaşımlar

Siyasal düşünceler öğrencileri iyi bilirler ki, farklı dönemlerde yaşamış siyasal düşünürlerin birçoğu *anlama* ve *eleştirme* yerine yöneticileri ve hükümetleri meşrulaştırmak ve güç olgusunu haklılaştırmak için sürekli bir çaba içine girmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, bütün rejimlerin kuramsal savunucuları her zaman olagelmiştir¹³ ve bu açıdan Kemalist rejim de bir istisna değildir.

Savunmacı yaklaşım Kemalist ve liberal türlerden oluşmaktadır. Her ikisi de Kemalist ideolojiyi savunma ve haklı gösterme çabalarına rağmen, ileri sürdükleri argümanlar ve hipotezler açısından sınırlı da olsa birbirinden ayrılırlar. İlk olarak, *Kemalist-savunmacı* yaklaşım kendisinin Kemalist yönelimini olabildiğince cesaretle vurgulamasına karşın *liberal-savunmacı* yaklaşım kendisini açıkça Kemalist olarak tanımlamaz. İkinci olarak, *Kemalist-savunmacı* yaklaşım esas olarak Cumhuriyet’in kurucu liderlerinin görüş ve uygulamalarını kendi bakış açısına göre doğrulamaya çaba gösterirken, *liberal-savunmacı* yaklaşım -her ne kadar Kemalizm bariz bir şekilde liberalizme karşı çıkmış olsa da- onun liberal ve demokratik ruhunu vurgulayarak¹⁴ Kemalizmi yapay bir şekilde ‘liberalleştirmeye’ çalışır.

Savunmacı yaklaşımın her iki türü de pozitivist bir konumda bulunurlar; pozitivist modernleşmenin ilerleme, gelişme vs. gibi hipotezlerini hiçbir şekilde sorgulamaksızın kabul eder ve bunları Türkiye’ye uygularlar.¹⁵ *Savun-*

12 Bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, haz. Abdurrahman Dilipak, 3 cilt, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992. Kazım Karabekir, *Paşaların Hesaplaşması: İstiklal Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl Idare Ettik?*, İstanbul: Emre Yayınları, ikinci baskı, 1993; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, haz. Faruk Özerengin, İstanbul: Timaş, 1990.

13 Barbara Goodwin, *Using Political Ideas*, New York: John Wiley & Sons, second edition, 1987, s. 4.

14 Örneğin Joseph S. Szyliowich, Atatürk’ün gerçek demokrasi hedefinden söz etmektedir. Ayrıntılar için bkz. Joseph S. Szyliowich, “Elites and Modernization in Turkey”, *Political Elites and Political Development in the Middle East*, Frank Tachau (der.), New York, London: John Wiley and Sons, 1975, s. 37.

15 Bkz. C. H. Dodd, “Political Modernization, the State, and Democracy: Approaches to the Study of Politics in Turkey”, *State, Democracy and the Military: Turkey in the 2*

macı literatürün belirgin bir özelliği, yalnızca Mustafa Kemal Atatürk tarafından değil, İsmet İnönü, Recep Peker ve Şükrü Kaya gibi dönemin başlıca liderlerinin de küçümsenmeyecek katkısıyla şekillenen Kemalist ideolojinin niteliklerini açığa çıkarmak için birincil kaynaklara ve belgelere yoğunlaşmamasıdır; Kemalist ve *liberal-savunmacı* yaklaşımı benimseyen akademisyenler birincil kaynakları tüketici bir biçimde incelemeyi veya çözümlemeyi. Bu nedenle, döngüsel ve eklektik bir biçimde birbirine benzeyen ve birbirini doğrulayan modernleşme kuramlarına ait savları Kemalizm'e uyarlamaya çalışırlar. Sözkonusu akademisyenler hemen hemen kapalı bir *bilimsel cemaat* oluştururlar; kendi hipotezlerini güçlendirmek için çoğunlukla içinde yer aldıkları *cemaat* tarafından onaylanan argüman ve referanslara başvururlar. Bu nedenle, sözkonusu yaklaşımlar, benimsenen yöntem ve ulaşılan sonuçlar itibarıyla, *savunmacı* yaklaşımlar olarak sınıflandırılmıştır.

Savunmacı yaklaşımlar bağımsızlık ve egemenlik kavramlarının uyumsuz ya da birbiriyle çelişen anlamlarını çoğunlukla ayırtırmaksızın kullanırlar.¹⁶ Aynı şekilde, Kemalizm'in 'Batı uygarlığına ulaşmak' hatta onu aşmak hedefini¹⁷ çoğunlukla yanlış yorumlarlar. Batı uygarlığını özellikle nihai bir hedef görmeleri, Kemalizm'i anlamalarını engeller. Başka bir nokta, hem *Kemalist-savunmacı* hem de *liberal-savunmacı* yaklaşımın temsilcilerinin içinde yer aldıkları toplumla ilişkilerinin ise zayıf ancak metropoliten (merkez) devlet ve toplumlarla ilişkilerinin güçlü olmasıdır. Bunu söyleyen amacım sözkonusu akademisyenlerin kişiliklerini eleştirmek değildir. Yalnızca bağımlılık kuramları tarafından ayrıntılı şekilde ele alınan merkez-çevre ilişkilerinde, farkında olarak veya olmayarak, merkez lehine hareket ediyor olmalarıdır.¹⁸

1980s, Metin Heper ve Ahmet Evin (der.), Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1988. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, London, Oxford: Oxford University Press, second edition, 1968. Herşeyi 'modernleşme' bakış açısı ile yorumlamak savunmacı yaklaşımın temel bir çıkmasıdır. Bu yaklaşım anti-modern nitelikleri ve tek partiyeli modernleşmenin kolaylaştırıcı öğeleri gibi görmektedir. Bkz., Metin Heper ve Tanel Demirel, "The Press and the Consolidation of Democracy in Turkey", *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, Sylvia Kedourie (der.), London, Portland: Frank Cass, 1996, s. 110, 120. Ayrıca bkz., A. Haluk Ülman; Frank Tachau, "Turkish Politics: The Attempt to Reconcile Rapid Modernization with Democracy", *The Middle East Journal*, vol. XIX, Spring 1965, s. 158.

16 Bu kavramlar üzerine yetkin bir değerlendirme için bkz., Peter T. Manicas, "The Legitimation of the Modern State: A Historical and Structural Account", *State Formation and Political Legitimacy*, Ronald Cohen ve Judith D. Toland (der.), New Brunswick, Oxford: Transaction Books, 1988, s. 186-190.

17 Bir örnek olarak bkz., İltter Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (der.), İstanbul: Der Yayınları, 1995, s. 448.

18 Bkz. H. Emre Bağçe, "Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sy. 28, Mart 2003, s. 63-79.

a. Kemalist-Savunmacı Yaklaşım

Kemalist-savunmacı yaklaşım Mustafa Kemal’i duygusal bir anlayış içinde takip eder; örneğin, Özer Ozankaya, Mustafa Kemal’i “kara günlerimizi ak eden aydın yiğit”¹⁹ olarak niteler ve “Mustafa Kemal çeşmesinden bardaklarımızı doldurabilmek, O’nun düşüncelerini, duygularını anlamakla olur”²⁰ savı ile bir anlamda Kemalistlerin duygularına tercümanlık eder. Benzer şekilde, diğer akademisyenler de Mustafa Kemal’in yaygın olarak bilinen “Beni görmek demek kesinlikle yüzümü görmek değildir. Benim düşüncelerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve seziyorsanız bu yeterlidir”²¹ sözünü sıklıkla yinelerler.

Kemalist-savunmacı yaklaşım Kemalizmin anti-empyralist bir hareket olduğunu aşırı biçimde vurgular;²² Cumhuriyet döneminin her türlü düşünce ve uygulamasını Türkiye’nin modernleşmesini sağlayan etmenler olarak görür. Bu doğrultuda, Kemalist devrimlerin “Batı uygarlığına ulaşmak ve gelişmek hedefi”ne, tartışmalarında geniş yer ayırır,²³ ancak modernleşme sürecinde mündemiç bulunan paternalizm gibi anti-aydınlanmacı (aydınlanma karşıtı) bileşenleri görmezlikten gelir. *Kemalist-savunmacı* yaklaşımın belirgin özelliklerinden biri, kendisini özeleştiriden masûn tutması ve diğerlerine karşı dışlayıcı bir tutum takınmasıdır; bu nedenle, desteklediği ideolojinin hemen hemen her zaman tehlikede olduğunu düşündüğünden savunma ve tepki refleksi gelişmiştir. Erken Cumhuriyeti bir altın çağ olarak kavramsallaştırır ve sürekli dinsel, ayrılıkçı, etnik ve Marxist hareketlerin Kemalizm’i ve ulusal birliği tehdit ettiğinden şikayet eder.²⁴ Atatürkçülerin çeşitli kuruluşlar içinde örgütleniyor olmasından memnuniyet duymasına rağmen “Bu henüz yaygın ve geniş kapsamlı değildir”²⁵ diyerek şikayetini dile getirir. “Devletin ele geçirilmesi” söyleminde somutlaşan bu düşünce biçimi, beraberinde “çatışmacı” bir siyaseti getirir. *Kemalist-savunmacı* yaklaşım bu söylemin toplumu kutuplaştırdığını ve Mustafa

19 Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, 2. basım, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 15.

20 Ozankaya, *a.g.e.*, s. 16.

21 Bkz. Suna Kili, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 6. basım, 1998, s. vii.; Ozankaya, *a.g.e.*, s. 15. Ayrıca bkz. Anıl Çeçen, *Kemalizm*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998, s. 16.

22 Bkz. Sina Akşin (der.), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, cilt 4, İstanbul: Cem Yayınevi, 4. basım, 1995, s. 14-16. Benzer tartışmalar için bkz. Doğan Avcioğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi, 1838-1995*, cilt. 4, İstanbul: Tekin Yayınevi, ikinci baskı, 1976, özellikle s. 1745-1746; a.mlf., Doğan Avcioğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, 2 cilt, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1995.

23 Bkz. Akşin, *a.g.e.*, s. 16-17.

24 Kili, *a.g.e.*, s. 289.

25 Kili, *a.g.e.*, s. 291.

Kemal'in öngördüğü güçlü devleti zayıflattığını görmezlikten gelir. Yine de bu yaklaşımın başlıca temsilcilerinden Suna Kili'nin tek-parti döneminde Kemalistler tarafından takip edilen programın ulusal özgürlük ve egemenliği sağlamak amacı taşıdığını belirtmesi önemlidir. Kili'nin yerinde betimlemesiyle, "Ulusal liderler özgürlükten söz ederler, ama bu kişisel özgürlükten çok ulusal özgürlüktür. Özgürlük kişi için değil, ulus için istenir".²⁶

Kemalist-savunmacı yaklaşımın temel argümanlarından biri "Cumhuriyet devrimlerinin hepsinin özü[nün], demokratik bir siyasal ve toplumsal düzenin kurulması"²⁷ ve Cumhuriyet tarafından atılan adımların her zaman için yaşamın bütün alanlarını demokratikleştirme yönünde olduğudur.²⁸ Bu çerçevede, *Kemalist-savunmacı* yaklaşım, "tek parti yönetimi çağdaşlaşma [ve] toplumu siyasallaş[tır]ma süreci içinde bir geçiş, bir ara sistemdir (...) çok parti[li bir sistem] çağdaşlaşmanın itici gücü olma yerine çağdaşlaşmayı, değişmeyi yozlaştırıcı, durdurucu gelişmelere yol açabilir" di;²⁹ "çoğulcu örgütlenme (...) demokrasiyi boğmak amacıyla kötüye kullanılacaktır";³⁰ Atatürk'ün "tek partiyi Türk toplumunu çoğulcu siyasal yaşama hazırlamanın aracı olarak kullandığı açık[tı]",³¹ ve "Atatürkçü düşünceye dayalı tek partili rejimin demokrasiyi hazırlamak için geçici olarak otoriter görüntülü olduğu bir gerçektir"³² gibi kendi içinde çelişik usuller geliştirir. Ayrıca, bu tür bir akıl yürütme sonucunda, sözkonusu yaklaşım Kemalizm'in paternalist nitelikli "cahil halk" söylemini benimser ve haklı göstermeye çalışır; buna göre, halk kendiliğinden, kendisi için neyin iyi olduğunu bilemez, dolayısıyla devrimler, halka rağmen, halkın iyiliği için uygulanmıştır.³³ Bu yaklaşım içinde yer alan akademisyenler, tek parti yönetiminin geçici bir sistem olduğu yönündeki argümanlarını kanıtlamak için özellikle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka örneklerini dikkat çekerler:

26 Kili, *a.g.e.*, s. 35-36.

27 Ozankaya, *a.g.e.*, s. 349.

28 Ozankaya, *a.g.e.*, s. 353.

29 Kili, *a.g.e.*, s. 111-112.

30 Ozankaya, *a.g.e.*, s. 353.

31 Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Yayınları, 6. basım, 1997, s. 291. Ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları, ikinci (tıpkı) basım, 1995, s. 579.

32 Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, dördüncü baskı, 1995, s. 264. Ayrıca bkz. Ahmet Evin; "Changing Patterns of Cleavages Before and After 1980", *State, Democracy and the Military: Turkey in the 1980s*, Metin Heper ve Ahmet Evin (der.), Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1988, s. 243-245.

33 Çam, *a.g.e.*, s. 266.

1924 ve 1930’da iki kez çok parti deneyimine girildiyse de, kısa sürede vazgeçilmek zorunda kalındı. Çünkü, çok köklü bir devrim sürecini yaşayan ve demokrasi geleneği bulunmayan toplum henüz buna hazır değildi.³⁴

Bu şekilde, *Kemalist-savunmacı* yaklaşım, dönemi haklı göstermek için takip eden ifadeden de anlaşılacağı üzere güçlü bir şekilde “koşullar” a ve “zorunluluklar” a başvurur:

Ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden az gelişmiş yapısı nedeniyle Türkiye’de tek parti rejimi bir demokrasiye geçiş aşaması olarak, geçici bir süre için zorunlu kabul edilmekteydi. Girişilen çok partiye geçme denemeleri bunu gösterir (Serbest Fırka).³⁵

Böylece, *Kemalist-savunmacı* yaklaşım, negatif halk kavramsallaştırmasını yoğun olarak işlemesine karşın, tek parti yönetimi ve demokrasi arasındaki uyumsuzluğu veya antagonizmayı, “Atatürk’ün tek partisi dışında bulunmayan çoğulculuğu içinde taşıyordu”³⁶ ifadesinden de anlaşılacağı üzere yumuşatmaya çalışır. *Kemalist-savunmacı* yaklaşım içinde yer alan akademisyenler, CHP içinde “parti içi demokrasinin oldukça ileri olduğu”nu³⁷ öne sürerek, tutarlılığına aldırmaksızın kavramlar arasında diletikleri gibi ilişkiler kurarlar. Halbuki, parti içi demokrasiden söz edebilmek için öncelikle asgarî düzeyde demokratik bir rejimin bulunması gerekir; yani yönetim işlerine halkın katılımı ve bu işlerin halkın öngördüğü şekilde uygulanması gerekir. Siyasal düşünceler tarihinde antik Yunan’dan günümüze kadar yapılan tartışmalara ve yönetim biçimlerine göz atıldığında monarşi, aristokrasi, oligarşi, tiranlık vs. yönetim biçimlerine karşı demokrasiden de söz edildiği görülür. Ancak hiçbir kaynakta oligarşinin ya da aristokrasinin demokratik niteliğinden söz edilmez, ya da kendi mantık örüntüsü içinde edilemez. Demokrasinin zayıf olduğu bir yerde, parti içi demokrasi de zayıftır. Ancak demokrasinin olmadığı yerde, parti içi demokrasiye hiç yer verilmez. Kavramların ters yüz edilmesi ya da çarpıtılması günümüzde de sürmektedir -demokrasinin kendini demokratik olmayan yollarla koruması düşüncesini ya da *militan demokrasi* gibi kendi içinde çelişik bir kavramı olağanlaştırma çabası bunun belirgin bir örneğidir.

Kemalist-savunmacı yaklaşım, *liberal-savunmacı* yaklaşımında olduğu gibi, siyasal kurumsallaşma ve demokrasi arasındaki ilişkiyi pozitif olarak vurgulamasına karşın, otoriter nitelikler sergileyen tek partinin kurumsal-

34 Kışlalı, *a.g.e.*, s. 248. Ayrıca bkz. Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, s. 448.

35 Çam, *a.g.e.*, s. 264. Benzer argümanlar için bkz. Çeçen, *a.g.e.*, s. 182-184; İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 8-9.

36 Kışlalı, *a.g.e.*, s. 254.

37 Çam, *a.g.e.*, s. 265.

laşmasının demokrasi üzerindeki olumsuz etkilerini tamamen göz ardı etme eğilimindedir. Daha da önemlisi, Atatürk tarafından temelleri atılan ideolojinin temel sorunsalının demokrasi olmadığı hiç dikkate alınmaz. Kısacası, *Kemalist-savunmacı* yaklaşım büyük ölçüde Kemalizmi gerçek zemininden saptırır.

b. Liberal-Savunmacı Yaklaşım

Kemalist ve *liberal-savunmacı* yaklaşımlar arasındaki kayda değer bir farklılık, *liberal-savunmacı* yaklaşımın Kemalistlerin yoğun olarak vurguladıkları anti-emperyalizm temasını aynı yoğunlukta işlemeyişidir. Diğer bir fark, yukarıda değinildiği üzere, ilk yaklaşımın argümanlarını çoğunlukla paylaşıyor olsa da, *liberal-savunmacı* yaklaşımın kendisini açıkça Kemalist olarak sunmayışıdır.

Liberal-savunmacı yaklaşım, *Kemalist-savunmacı* yaklaşımdaki gibi, Türk siyasal tarihini retrospektif bir bakışla yeniden inşa etmeye çalışır; Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde demokratik bir hükümet kurulduğundan dolayı demokratik gelişimin kökenlerinin tek parti döneminde bulunduğu savını ileri sürer. Örneğin, Ergun Özbudun “tek parti gözetimindeki siyasal kurumsallaşma aşlında nihaî olarak demokratik siyasete geçişi kolaylaştıracak bir tür ‘demokratik altyapı’ sağladı”³⁸ görüşündedir. *Liberal-savunmacı* yaklaşım da, diğeri gibi, tek parti dönemini haklılaştırmak için genelde “koşulları” ve “zorunlulukları” vurgular. İlder Turan tek partinin, Cumhuriyet Halk Partisi’nin, bir ideolojinin gereği olarak değil, o dönemde var olan koşulların ve yeni rejimin oturmasının, hızla modernleşmesinin ve ekonomik gelişmenin pratik zorunluluğunun bir sonucu olduğunu savunur, ona göre, rekabet aksi takdirde rejimi tehlikeye düşürecek ve modernleşmeyi geciktirecektir.³⁹ Metin Heper de benzer görüşlerden yararlanır:

Cumhuriyetin kurucuları Osmanlı sultanlarının kişisel yönetimi olarak algıladıkları [şey] son vermeyi arzuluyorlardı. Türk toplumunu boğmaya-

38 Ergun Özbudun, “Turkey: Crisis, Interruptions, and Reequilibrations”, *Democracy in Developing Countries: Asia*, Larry Diamond, Juan J. Linz ve Seymour Martin Lipset (der.), vol. 3, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1989, s. 197.

39 İlder Turan, “Stages of Political Development in the Turkish Republic”, *Perspectives on Democracy in Turkey*, Ankara: Turkish Political Science Association, 1988, s. 63. İlder Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: Der Yayınları, 4. baskı, 1996, s. 123-124. Ahmet Evin benzer şekilde Atatürk’ün “ulusal birliği sağlama amacının ideolojik meselelere göre öncelik taşıdı (...) Kemalizm orijinal şekliyle bir ideoloji değil bir programdı” görüşünü ileri sürmektedir. Bkz. Evin, *a.g.e.*, s. 212. Szyliowich de Atatürk’ün “ideolojik olmayan bir pragmatist” olduğunu savunur, bkz. Szyliowich, *a.g.e.*, s. 30. Bu argüman için ayrıca bkz. Selçuk, *a.g.e.*, s. 277-279. Bu argümanların tümünde *ideoloji* teriminin pejoratif anlamda kullanıldığı dikkat çekicidir. Bu kullanım biçimi yazarların pozitivist modernleşme kuramlarını benimsediklerinin bir işareti olarak görülebilir.

cak, aksine 'onun Batı medeniyetine ulaşma, hatta aşma potansiyelini' gerçekleştirmesine yardımcı olacak ılımlı bir aşkın (transcendental) devlet kurmayı amaçladılar.⁴⁰

Yukarıda değinildiği üzere, ne *Kemalist* ne de *liberal-savunmacı* akademisyenler otoriter bir rejimin demokrasi üzerine yapacağı doğrudan olumsuz etkiyi dikkate alırlar. Bu yaklaşımın temsilcileri kurumsalcılığın, siyasal kurumsallaşma ve demokrasi arasında bir ilişki bulunduğu yönündeki önermesini hiç sorgulamadan alırlar ve bundan tek parti dönemindeki kurumsallaşmanın demokratik gelişimi kolaylaştırdığı sonucunu çıkarırlar. Ancak, takip eden sorulara eğilmekten kaçınırlar: Her türlü siyasal kurumsallaşma demokrasinin yerleşmesini kolaylaştırır mı? Eğer bazı kurumlar demokrasiyi kolaylaştırıyorsa, bazıları da demokrasinin yerleşmesini zorlaştırmaz mı? Otoriter rejimler aynı zamanda onlar aracılığıyla yaşamlarını sürdürecekleri aygıt ve kurumları oluşturmazlar mı? Türkiye örneği bu açıdan değerlendirildiğinde kendi başına tek parti yönetiminin kurumsallaşması demokrasiye geçişi ve demokratik kurumların yerleşmesini geciktirmez mi veya olumsuz etkilemez mi?

3. Tarihsel-Sosyolojik Yaklaşım

Tarihsel-sosyolojik yaklaşım genellikle *Kemalist* ve *liberal-savunmacı* yaklaşımların argümanlarına yer verir; aynı zamanda, erken Cumhuriyetin hem karşılaştığı hem de ürettiği sorunları da dikkate alır. İlk olarak, *tarihsel-sosyolojik* yaklaşım Cumhuriyet dönemindeki modernleşme çabalarını kabul etmekle birlikte bu sürecin içinde barındırdığı sorun ve çatışmaları açığa çıkarmaya çalışır. İkinci olarak, Cumhuriyet dönemini tarihsel, ekonomik ve sosyal bağlamı içine yerleştirir, özellikle onun Osmanlı geçmişi, mirasını göz önüne alır; yani, *Kemalist yaklaşımın* aksine Cumhuriyet'in kuruluşunu geçmişten devrimsel bir kırılma olarak değerlendirmez.⁴¹ Üçüncü olarak, devlet ve toplum arasındaki çatışmacı ilişkiye odaklanır ve sivil bir toplumun kuruluş ve kurumsallaşmasının önündeki engelleri açığa

40 Metin Heper, "The State and Public Bureaucracies: A Comparative and Historical Perspective", *Comparative Studies in Society and History*, vol. 27, no. 1, 1985, s. 93-94.

41 Tarihsel, ekonomik ve sosyolojik değerlendirmeler için bkz. Stefanos Yerasimos, *Azgeçmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 3, İstanbul: Belge Yayınları, altıncı baskı, 1992. Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. baskı, 1995. Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995. İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi, 10. basım, 1989. Cumhuriyetçi ulusçuluğun tarihsel kökenleri için bkz. François Geogon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, 1996.

çıkarmaya çalışır.⁴² Bu yaklaşımın önde gelen isimlerinden Şerif Mardin⁴³ özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinin ortak noktalarını belirler; her ikisinin pozitivizmi, solidarizmi ve elitizmi benimsediğine ve devleti koruma refleksi ile hareket ettiklerine dikkat çeker. Mardin, Türk siyasetini çözümllemek için *merkez* ve *çevre* kavramlarına başvurur ve Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi arasındaki benzerlikleri vurgular:

Yukarıdan aşağıya empoze edilen düzenlemelerle entegrasyon Osmanlı toplum mühendisliğinin ardındaki genel yaklaşımdı. Kemalizm'in tipik özellikleri bu toplum anlayışının hâlâ başat olduğunu gösterir.⁴⁴

Tarihsel-sosyolojik yaklaşımın önde gelen diğer bir temsilcisi İlkey Sunar da devlet-toplum ilişkilerine yoğunlaşır ve Kemalist toplum anlayışını oldukça açık şekilde tanımlar:

(...) Kemalizm ulusun temelini organik, bölünmemiş toplulukla özdeşleştiren bir toplum anlayışına dayanıyordu. Kemalistler Türk toplumunda hiç bir sınıf ayrışmasının bulunmadığını, meslekî farklılıkların ayırıcı değil tamamlayıcı olduğunu iler sürdüler. Siyasal partiler o halde gereksizdi. Ulus tek bir dayanışmacı bütün olduğundan ortak çıkarları ifade etmek için yalnızca bir tek siyasal organizasyona, yalnızca tek partiye, ihtiyaç vardı. Bu nedenle, ayrışık sınıf çıkarlarını temsil eden çoklu partilere Türk toplumunda yer yoktu; Halk Partisi herkesin ortak amaç birliğini ve çıkar teklifiğini temsil ediyordu. Tek parti bir şekilde ulus veya toplumla ortak kapsama sahipti. Özel, dar, bölgesel bir çıkarı değil, herkesi temsil ediyordu.⁴⁵

Tarihsel-sosyolojik yaklaşım, *Kemalist* ve *liberal-savunmacı* yaklaşımların aksine, demokrasinin yerleşmesini engelleyen olumsuz koşullara işaret etmekten de çekinmez. Bu bağlamda, tek parti döneminin demokrasi üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışır:

42 Engin Deniz Akarlı, "The State as a Socio-Cultural Phenomenon and Political Participation in Turkey", *Political Participation in Turkey: Historical Background and Present Problems*, Engin D. Akarlı ve Gabriel Ben-Dor (der.), İstanbul: Boğaziçi University Publications, 1975, s. 135-145.

43 Şerif Mardin, "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire", *Comparative Studies in Sociology and History*, vol. 11, 1969, s. 277.

44 Şerif Mardin, "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics", *Political Participation in Turkey: Historical Background and Present Problems*, Engin D. Akarlı, Gabriel Ben-Dor (der.), İstanbul: Boğaziçi University Publications, 1975, s. 24. Ayrıca bkz. İlkey Sunar, "State, Society and Democracy in Turkey", *Research Paper*, İstanbul: Boğaziçi University ISS/POLS 94-04, 1994, s. 8.

45 İlkey Sunar, *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara: Ankara University Publications, 1974, s. 176. Benzer argümanlar için bkz. Taner Timur, *Türk Devleti: Tarihi Anlamı ve Felsefî Temeli*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1968, s. 103-106.

Şu ana dek göz ardı edilen geçiş biçiminin kendisi ve bunun daha sonraki demokratik siyaset üzerindeki etkileridir. (...) Elit öncülüğündeki tepeden demokratikleşmenin sonucu kısa ömürlü kötürüm bir demokratik rejim oldu.⁴⁶

Buna ek olarak, *tarihsel-sosyolojik* yaklaşım Kemalist ideolojinin otoriter,⁴⁷ patrimonyal,⁴⁸ totaliter⁴⁹ veya paternalist nitelikler taşıdığını öne sürer.

Mustafa Kemal’in yönetici sınıfın kafasına soktuğu felsefe genellikle halk tarafından yönetimden ziyade halka hizmet olarak tanımlanan ‘populizm’ şeklinde tarif edilir. Mustafa Kemal Yunanlılar Anadolu’dan kovulmadan önce bile ‘köylü bizim efendimizdir’ demişti, ancak efendinin çıkarının nerede bulunduğu yönetici elit karar verdi. ‘Türklerin Babası’ Mustafa Kemal’in yönetimi paternalistti.⁵⁰

Özetle, *savunmacı* ve *analitik-eleştirel* yaklaşımlar arasında yer alan *tarihsel-sosyolojik* yaklaşım, dönemi anlamak için oldukça fazla sayıda soru ve sorunu dikkate alır. Bunların arasında, tek parti yönetiminin *savunmacı* yaklaşımlar tarafından görmezlikten gelinen, bütün dillerin Türkçeden kaynaklandığını ileri süren Güneş-Dil Teorisi ve Avrupalıların Türk olduğunu kanıtlamaya çalışan yeni tarih bilimi inşa çabaları⁵¹ da bulunur. *Tarihsel-sosyolojik* yaklaşımın Osmanlı’dan günümüze Türk modernleşmesini süreklilik içinde ele alması okuyucuya Kemalizm’i başarı ve başarısızlıklarıyla birlikte tarihsel bağlamı içinde değerlendirme olanağı sunar.

46 İlky Sunar ve Sabri Sayarı, “Democracy in Turkey: Problems and Prospects”, *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, G. O’Donnell, P. C. Schmitter ve L. Whitehead (der.), Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1986, s. 172.

47 Ayşe Güneş Ayata otoriterizm terimini paternalizm anlamında kullanmaktadır. Bkz. Ayşe Güneş Ayata, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992, s. 78. Dankwart A. Rustow tek parti yönetimini Atatürk’ün diktatörlüğü olarak tanımlamaktadır. Bkz. Dankwart A. Rustow, “The Development of Parties in Turkey”, *Political Parties and Political Development*, Joseph La Polambara ve Myron Weiner (der.), Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1966, s. 111-113, 121.

48 Şerif Mardin patrimonyalizmi “uyrukları üzerinde baba olarak görülen Sultan miti” olarak tanımlar; bkz. Şerif A. Mardin, “Ideology and Religion in the Turkish Revolution”, *International Journal of Middle East Studies*, vol. 2, 1971, s. 200.

49 Bkz. M. Philips Price, *Türkiye Tarihi: İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar*, İstanbul: Ararat Yayınevi, 1975, s. 176-184.

50 Andrew Mango, *Turkey*, New York: Walker and Company, 1968, s. 56. Mango *Türkler’in Babası* terimi ile “Atatürk” soyadının anlamına işaret etmektedir. Aslında paternalizmin bir delili ve simgesi olarak “Türkler’in Babası” demektir. Ayrıca bkz. Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, London, New York: Routledge, 1993, özellikle bölüm 3 ve 4. İnönü döneminin betimleyici tarihsel bir incelemesi için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi*, 2 cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

51 Mango, *a.g.e.*, s. 60- 61.

4. Analitik-Eleştirel Yaklaşım

Analitik-eleştirel yaklaşım yöntem ve bakış açısı bakımından yukarıda değindiğimiz yaklaşımlardan keskin çizgilerle farklılaşır. *Savunmacı* yaklaşımların aksine, özellikle tek parti döneminin temel kaynaklarına başvurarak Kemalist ideolojinin ve Türk modernleşmesinin özelliklerini ve sorunlarını açığa çıkarmaya çalışır. *Analitik-eleştirel* yaklaşım, *savunmacı* yaklaşımlar tarafından tamamen göz ardı edilen, *tarihsel-sosyolojik* yaklaşım tarafından ise kısmen dikkate alınan ancak yeterince çözümlenmeyen soruları merkeze alır. Bu yaklaşımın önde gelen temsilcileri arasında Mete Tunçay,⁵² Taha Parla⁵³ ve Levent Köker⁵⁴ yer alır; *analitik-eleştirel* yaklaşımın akademik çevrelerde sınırlı da olsa kendine bir yer edindiği⁵⁵ söylenebilir.

Analitik-eleştirel yaklaşım özellikle Türkiye'nin resmî ideolojisi üzerine yoğunlaşır; diğer yaklaşımlardan farklı olarak, Kemalist ilkelerin çözümleyici ve eleştirel bir yorumunu sunar. Ulusçuluk ve devletçilik bu ideolojiyi şekillendiren en önemli ilkeler olarak görülür. Devlet-toplum ilişkilerinin solidarizm üzerine inşa edildiği ileri sürülür. Tek parti yönetiminin otoriter, zaman zaman da totaliter olduğu, devletin toplum üzerindeki hegemonyasını artırmak amacı taşıdığından, resmî ideolojinin modernleşme vizyonunun yüzeysel olduğu, bu doğrultuda, özerk bir sivil-siyasal toplumun ve demokratik yönetimin kurumsallaşmasını engelleyen sorunların tepeden inmece pozitivist modernleşmeden kaynaklandığı bu yaklaşımın temel savları arasında yer alır. Tek parti dönemi ve sonrasında kırılmalar olmasına karşın, bu dönemde temelleri atılan resmî ideolojinin sağ veya sol söylemlerle birlikte Türk siyasetine egemen olduğu da ileri sürülen görüşler arasındadır.

52 Mete Tunçay, *T.C.'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 3. basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.

53 Taha Parla'nın çalışmaları için bkz. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999; *Türkiye'nin Siyasal Rejimi, 1980-1989*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993; *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, cilt 1, *Atatürk'ün Nutuk'u*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, 1994; *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, cilt 2, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991; *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, cilt 3, *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, 1995.

54 Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995 ve *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Yayınları, 1992.

55 Ahmet İnsel, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1990; İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması-Batılaşma*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994; Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983; Ayşe Kadioğlu, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, Sylvia Kedourie (der.), London: Frank Cass, 1996; Nihal Kara-İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (der.), İstanbul: Der Yayınları, (1995), s. 265-275.

5. Neoliberal Yaklaşım

İki farklı türü ile *neoliberal* yaklaşım *geleneksel-tepkisel, savunmacı, tarihsel-sosyolojik* ve *analitik-eleştirel* yaklaşımların her biriyle ortak sınırlara sahip olmasına rağmen özellikle alenî kapitalizm savunusu ile diğer yaklaşımlardan ayrılır. *Neoliberal* yaklaşım ulusal sanayi kapitalizmi sonrasının küreselleşme söylemini benimser; Türk siyasetini ve Kemalizm'i bu çerçevede yorumlamaya çalışır.

Neoliberal yaklaşımın temel argümanları kapitalizmin *kendiliğinden düzen* söylemine dayanır. Nasıl ki 18. yüzyıl sonunda Smith ve Ricardo gibi politik iktisatçılar serbest piyasanın ve *Tanrısal* nitelikler atfedilen *görünmez elin* ulusal ve uluslararası düzeyde adaleti gerçekleştireceğini ileri sürerek sanayi bakımından gelişmiş olan İngiltere'nin çıkarlarını savunmuşlarsa, genel olarak neoliberalizm de bütün dünyada Amerika'nın hegemonyasını ve uluslararası kapitalizmi haklılaştıran bir söylem niteliğindedir. Neoliberalizm, krizlere girmemek için giderek küreselleşen ve büyüdüğü, yayıldığı için güçlü gözükken kapitalizmin yanında yer alır ve onu haklılaştıracak şekilde gerçekliği yeniden kurmaya çalışır. Bu yönüyle, neoliberalizm gerçekliğini yalnızca kendi çıkarına uygun kısmını gören, olumsuzluklarını ise gizleyen bir ideoloji niteliği taşır.

Neoliberalizmin Soğuk Savaş sonrasında yükselişe geçişi bir rastlantı değildi; sosyalizme karşı kendini refah devleti aracılığıyla korumaya çalışan ve bu nedenle sınırsız kâr tutkusundan taviz vermek durumunda kalan kapitalizm, Doğu Blokunun çöküşüyle bu yükten kurtulmuş ve rasyonel tercih kuramlarını devreye sokarak refah devletinin ya da sosyal devletin bir rant aygıtı olduğu tezini geliştirmiştir. Yeni ideoloji, *ulusal egemenlik* ve *bağımsızlık* gibi kavramları kapitalist yayılmanın önündeki başlıca engeller olarak gördüğü için ulus devletlerin ürettiği sorunları eleştirmek yoluyla onun meşru dayanaklarını çürütmeye girişmiştir.

Neoliberal yaklaşımın Türk siyaseti ve resmî ideoloji ile ilgili yorumları da neoliberalizmin yukarıda işaret edilen önermelerine dayanmaktadır. *Neoliberal* yaklaşım bir taraftan Hobbes'u takip ederek insanı rekabetçi, asosyal, kendi atomik çıkarları peşinde koşturan *homoeconomicus* şeklinde tanımlayarak yurttaşlığı zayıflatma ve sosyal devleti küçültme yönünde argümanlar geliştirirken, bir taraftan da yine küreselleşme önünde engel teşkil ettiği düşünülen Kemalist ilkeleri eleştirmeye koyulmuştur.

Türkiye'de *neoliberal* yaklaşımın iki alt türü bulunur. İlki, Yargıtay eski başkanı Sami Selçuk tarafından temsil edilir. Selçuk, Atatürk dönemi sözkonusu olduğunda *savunmacı* yaklaşımların çoğu tezini benimser. *Libe-*

ral-savunmacı yaklaşımın tezleri doğrultusunda Kemalizm'in ilk haliyle bir ideoloji olmadığını, tam aksine Türkiye'nin çağdaşlaşmasını hedefleyen pragmatik bir program olduğunu ileri sürer. Bu açıdan, Kemalizmi liberalleştirmeye çalışır. Atatürk'ün düşüncelerinin sonraki dönemlerde yanlış anlaşıldığı veya uygulandığı, Selçuk'un temel argümanlarından biridir.⁵⁶ Selçuk, bu açıdan pragmatik bir yaklaşımla Kemalizm'le çatışmaya girmeden onu dışlamaya ve Türkiye'yi küresel ekonomiye eklemeyecek normları "evrensel değerler" olarak sunmaya çalışır. Özellikle hukuk ve demokrasi arasındaki olumlu ilişkileri vurgulamasına karşın küreselleşmenin yurttaşlık ve demokrasi üzerindeki yıkıcı etkilerini dikkate almaz. Yani ekonomi ve siyaset arasındaki çatışmacı ilişki Selçuk tarafından bir sorunsal olarak görülmez.

Neoliberal yaklaşımın ikinci türü, "Liberal Düşünce Topluluğu" tarafından temsil edilir -Mehmet Altan'ın da aralarında bulunduğu 'ikinci cumhuriyetçiler' olarak nitelendirilen grup da bu tür içerisinde sayılabilir. Bu akımın başlıca temsilcileri Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla'dır. Selçuk'un temsil ettiği tür ile *neoliberal* yaklaşımın bu türü küreselleşmeyi benimseme noktasında ortak olmalarına karşın, özellikle ikinciler Kemalizm konusunda eleştirel bir tutum takınırlar. Çoğunlukla *analitik-eleştirel* yaklaşımın argümanlarından da yararlanarak Kemalizm için *resmî ideoloji* terimini vurgulayarak kullanırlar;⁵⁷ ancak bu tür, yöntem açısından analitik değildir, yani Kemalizm'i bütün yönleriyle çözümlenmeye girişmez. *Neoliberal* yaklaşımı benimseyen akademisyenler, neoliberalizmin savları doğrultusunda Kemalizm'i yorumlamaya çalışırlar. Bir anlamda resmî ideoloji eleştirisi kapitalizm savunusunun bir türevi olarak gelişir. Topluluğun yayın organı *Liberte* tarafından yayınlanan, Johan Norberg'in *Küresel Kapitalizmi Savunmak* başlıklı çalışmasının tanıtım yazısı *neoliberal* yaklaşımın asıl kaygısının Türk siyasetini ve resmî ideolojiyi birincil kaynaklar aracılığıyla irdelemek, anlamak veya eleştirmek olmadığını açık şekilde göstermektedir:

Küreselleşmeyi eleştiren kişilere, eserlere şöyle bir kulak kabartılıp, göz gezdirildiğinde; söylenen sözlerin, kurulan cümlelerin içi -tamamen olmasa da- boş, temelleri deniz kumundan yapılmış, sloganvari ve hatta büyük bir çoğunluğu komplo teorilerine rahmet okutacak (elbette, tenzih hakkımız saklı olmakla birlikte) ciddiyetsizlikte bir yığından başka bir şey olmadıkları görülecektir.

56 Bkz., Sami Selçuk, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1998, s. 277-279, 334-335.

57 Mustafa Erdoğan, *Demokrasi, Laiklik, Resmî İdeoloji*, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 1995.

Türkiye’nin çorak fikir topraklarını değil sulayıp mamur hâle getirmek, soyguncu bir “cowboy” edası ve fütursuzluğuyla at koşturan bütün kolektivistlerin bu gayriahlâkî ve tekelci tavırlarına bir cevap olarak Liberte Yayınevi Johan Norberg’in *Küresel Kapitalizmi Savunmak* isimli eserini okuyucunun beğenisine sunuyor.

Yazar “insan özgürlüğü fikrinin liberal ekonomik ifadesi” olarak savunduğu küresel kapitalizmin fikir hürriyetinden, insan haklarından, bireyin özgürlüğünden ayrı düşünülemeyeceğini örneklerle göstermeye gayret ediyor; ve başarıyor da.

Başka bir çıkış yolunun olabileceğine inananlara ve bu çıkış yolunu arayanlara (...) ⁵⁸

Atilla Yayla’nın, Hayek’in bir çalışmasının çevirisine yazdığı sunuş yazısı da *neoliberal* yaklaşımın eklektik ve pragmatik bir yöntem benimsediğini ortaya koyar:

Bu eserin Türkçe’ye çevrilerek yayımlanması, sadece bir klasiğin dilimize kazandırılması açısından önemli değildir. Ondan daha önemlisi, belki de ilk defa, bu kitapla, ortalama Türk aydınının sosyal meselelere geleneksel bakış açısından farklı ve çok daha isabetli ve yararlı bir perspektifin var olduğunu, bu perspektifin en güçlü isimlerinden birinin kendi ifadeleriyle bizim dilimizde ortaya konulmakta olmasıdır. Filozof, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* ile, uygarlığa ve çağımız toplumlarının güncel sorunlarına ülkemiz ortamında çoğumuzun alışık ve bazılarımızın aşık olduğu pozitivist, Kartezyen-kurucu rasyonalist, toptancı ve jakoben yönelişin sakatlıklarını ve mahzurlarını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, eserin her aydın ve toplum meselelerine ilgi duyan herkes tarafından dikkatle okunması gerekmektedir.⁵⁹

Liberal Düşünce Topluluğu, Hayek’in “sosyal devlet” karşıtlığını “resmî ideoloji” ve “statüko” eleştirilerinin temelini yerleştirerek Türkiye’nin küresel kapitalizme geçişinin önündeki engelleri aşmaya çalışır. Esasında, resmî ideoloji ve kapitalizm savunusunu birbirinin alternatifi olarak sunması ve Kemalist ideolojiyi birincil kaynaklardan incelememesi bu yaklaşımın ciddi bir eksikliğidir. Ayrıca, kıyasıya eleştirdiği Kemalist ideolojinin kapitalizmle ilişkisi de her nedense görmezlikten gelinir. Bu doğrultuda, resmî ideoloji eleştirileri ve bu ideolojiye yol açtığı düşünülen Kartezyen (Descartesçi) rasyonelliğin, pozitivizmin ve otoriterizmin tamamen araçsal

58 Bkz. <http://www.liberte.com.tr> (24.06.2003).

59 Friedrich A. Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*, cilt, 1: *Kurallar ve Düzen*, çev. Atilla Yayla, Ankara: İş Bankası Yayınları, ikinci baskı, 1996, s. v.

rasyonellikten kaynaklandığı ve araçsal rasyonelliğin de kapitalizmin bir sonucu olduğu araştırılmaz.

6. Genel Değerlendirme ve Yeni Çalışmalara Dair Bazı Öneriler

Descartes 1629'da *Anlığın Yöntemi için Kurallar* eserini yazmış ve diğer çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmasında da yöntem konusunda oldukça özlü ifadelere yer vermiştir. "Gerçeği araştırmak için yöntem zorunludur" bu önermelerden biridir. Öte yandan, literatür konusunda yazdıkları da hâlâ geçerliliğini sürdürmektedir.

Eskilerin kitapları okunmalıdır, çünkü böylesine çok insanın emeklerini elimizin altında bulmak bizim için olağanüstü bir nimettir; ve bu hem geçmiş çağlarda doğru olarak bulunmuş olanları tanımak, hem de çeşitli bilim dallarında araştırmak üzere geriye nelerin kaldığını anımsamak için yapılmalıdır. Ama gene de, kendimizi ne denli kollarsak kollayalım, onları okumaya çok fazla gömülme durumunda onlardaki yanlışlıkların bulaşması gibi büyük bir tehlike vardır. Çünkü herhangi bir tartışmalı görüş üzerine kararlarını düşüncesiz bir atılganlıkla veren yazarların eğilimleri bizi en ince uslamalarla aynı yönde ilerlemeye zorla[r]; ama öte yandan, mutlu bir rastlantıyla pekin ve açık bir şeye rastladıkları zaman, öyle görünür ki açıklamalarının yalınlığının bizi buluşlarına daha az saygı duymaya götürmesinden korkarak ya da çıplak gerçeği bize çok görerek onu sunarken ikircimlerle kuşatmayı hiç unutmazlar.

Dahası, eğer tüm insanlar bütünüyle dürüst ve açık sözlü olmuş olsalardı, ve bize hiçbir zaman kuşkuğu görüşler gerçek diye dayatılmasa ama her şey iyi bir inançla ortaya serilseydi bile, gene de hiç kimse hemen hemen bir başkası tarafından karşıtı savunulmamış hiçbir şey ileri sürmediği için, ikisinden hangisine inanmamız gerektiği konusunda sonsuza dek belirsizlik içinde kalırdık. Daha çok sayıda yazarın desteklediği görüşe katılma amacıyla her birinden yana çıkan oyları saymanın hiçbir yararı olmayacaktır (...)⁶⁰

Akademik çalışmalarda referans sistemi günümüzde kurumsallaşmıştır. Yine de, Descartes literatürün sıkı şekilde gözden geçirilmesini salık vermesine karşın, adını koymamış olsa bile çoğu çalışmanın *ideolojik* bir işlev gördüğünü ve gerçekliği çarpıttığını da ifade etmiştir. Literatür kişiye belirli bir yaklaşımı benimsetme ve onu yönlendirme işlevi de görür. Bundan dolayı, literatürün eleştirel bir bakışla ve başka yaklaşımlarla karşılaştırılarak takip edilmesinin yararlı olacağını belirtmeliyiz.

60 Rene Descartes, *Söylem, Kurallar, Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 1996, s. 67-68.

Gerçekliğin *araştırılması* ya da *kurulması* sırasında farklı yöntemler takip edilebilir veya farklı sınıflandırmalar yapılabilir. Deneme niteliği taşıyan bu yazıda, başka türlü sınıflandırmalar da yapılabileceği göz ardı edilmeksizin, Türk siyasal literatürü ve yaklaşımlar sınıflandırılmaya çalışıldı. Türkiye’de *Kemalist* ve *anti-Kemalist* biçiminde bir sınıflandırma adı konmamış olsa bile genel olarak yadırgatıcı değildir. Yine de, anti-Kemalist şeklindeki bir sınıflandırma, içine aldığı çalışmaların yalnızca Kemalizm’e karşı oluşlarını vurgulamanın ötesinde onların yöntemlerine dair yeterli bir bilgi vermemektedir. *Geleneksel-tepkisel*, *analitik-eleştirel* ve *neoliberal* yaklaşımların dünyayı inşa ediş biçimleri, en az *geleneksel-tepkisel* ve *savunmacı* yaklaşımlarınki kadar ayrı ve uzlaşmaz olmasına rağmen anti-Kemalist biçimindeki bir sınıflandırma *geleneksel-tepkisel*, *analitik-eleştirel* ve *neoliberal* yaklaşımları ya birarada sunacak ya da yalnızca birini tümünün temsilcisi gibi gösterecektir.

Çalışmanın başında belirtildiği üzere farklı yaklaşımlar veya sınıflandırmalar arasında yetkinlik açısından bir sıralama yapılabilir; burada önerdiğimiz sınıflandırma gerçekliği açıklama gücüne sahip olduğu sürece ya da başka bir sınıflandırma bunun yerini alıncaya kadar kullanılabilir. Weber’in ideal tiplerle ilgili vurgusu bu sınıflandırma için de geçerlidir; belirlediğimiz yaklaşımlar her bir çalışmanın özgünlüğü ile ilgilenmek yerine onların ortak noktalarını ve farklılıklarını dikkate alarak genellemelerde bulunmuş, bir anlamda bütünü birkaç başlık altında stilize ederek okuyucuya zihinsel bir kroki sunma amacı taşımıştır.

Sözkonusu yaklaşımlara genel olarak bakıldığında, Türk siyasal yaşamıyla ilgili tartışmaların çeşitlendiği, canlılık kazandığı görülmektedir; ‘biz’ ve ‘onlar’ biçimindeki önyargılı ve *dikotomik* algılayış tartışmalar sürdürükçe, zenginleştikçe aşılabilecek gibi gözükmektedir. Bu açıdan, her bir yaklaşım farklı noktalara vurgu yaparak literatüre katkıda bulunmaktadır. Buna rağmen, yaklaşımların benzer temaları aynı yetkinlikle ele almadığı, birçok çalışmanın tutarlılık açısından ciddi sorunlarının bulunduğu da bir gerçektir. *Geleneksel-tepkisel* yaklaşımın en temel özelliği ve eksikliği Kemalizm’i kendi bütünlüğü içinde incelemek yerine, sanki yalnızca kendisini hedef alan bir ideoloji olarak görmesi ve bu doğrultuda tepki vermesidir. Bu durum, sözkonusu yaklaşım içindeki yazarları gerçekliği araştırmaktan çok kendi savlarını Makyavelist bir anlayışla ispatlamaya yöneltmektedir; bilimsel sistematikten yoksun olduğu için de akademik çevrelerde kendine yer bulamamaktadır.

Savunmacı yaklaşımlar gerçekliği yine önyargılı bir biçimde kurarlar ya da onu çarpıtırlar; halkın çoğulcu bir siyasal kültüre sahip olmadığını öne sürerek alenî şekilde siyasal-bürokratik elitin yanında yer alırlar. Özellikle

resmin diğer tarafını göz ardı ederler; siyasal-bürokratik elitin çoğulcu bir siyasal kültüre ve demokratikleşme vizyonuna sahip olduğu yanlışını bir gerçeklik olarak işlerler. Bu şekilde, gerçekliği anlama çabasından çok, tepeden modernleş(tir)menin akademik savunuculuğunu yapan bir rol üstlenirler. *Savunmacı* yaklaşımlar Amerikan çıkarları doğrultusunda Rostow ve Huntington gibi kişiler tarafından geliştirilen küçük ölçekli ve yanlı modernleşme kuramlarının etkisinde kalmışlardır.⁶¹ Huntington, siyasal toplumsal değişim ve gelişme ile ilgili görüşlerinden yani modernleşme modelinden vazgeçip *medeniyetler çatışması* öne sürdüğünde, Türkiye’de pozitivist modernleşme kuramlarını benimsemiş olan akademisyenler kendi inanç dünyalarının mimarı saydıkları kişiyi kaybettiler. Bir zamanlar Hegel’in uygarlık açısından Almanlar ve diğer uluslar arasında bir ayrım yaparak Almanların üstün olduğunu savunması ve böylece Almanya’nın o dönemdeki çıkarlarına uygun bir tarih ve siyaset felsefesi geliştirmesi gibi, Huntington’un da *medeniyetler çatışması* kuramı ile Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği görüldü.⁶² Pozitivist gelişme kuramlarını benimseyerek siyasal-bürokratik elitte birlikte kendi halkına sırt çeviren *savunmacı* yaklaşımların temsilcileri, Huntington’un geri adım atmasıyla birlikte kendilerini “iki cami arasındaki bînamaz” konumunda buldular. *Savunmacı* yaklaşımların gelişimi ve düşüşü, yüksek lisans ve doktora tezlerinde işlenecek ölçüde önemli ve yeni araştırma konularıdır. Özellikle “*Savunmacı* yaklaşımlar, Türkiye’yi metropoliten ülkelerin uydusu haline getiren bir işlev mi üstlendiler?” sorusuna yanıt arayacak çalışmalar Türk siyasal literatürüne ciddi katkı sağlayabilecektir.

Savunmacı yaklaşımlar içinde başka türleri de ayırt etmek mümkündür. Kökenleri Kadro ve Yön hareketlerine dayanan ve *Kemalist-savunmacı* yaklaşım içinde sayılabilecek söylemler, Kemalizm’i bir şekilde sosyalizmle sentezlemeye çalışmıştır. Ancak, Kemalizm’in, geleneksel toplumu reddettiği kadar liberalizm ve sosyalizmi de dışladığı dikkate alınmamıştır.⁶³ Da-

61 Bkz. W.W. Rostow, *Politics and the Stages of Growth*, Cambridge University Press, 1971. Samuel P. Huntington, “Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma”, çev. Ergun Özbudun, *AÜHFD*, cilt XXII-XXIII, sy. 1-4, 1965-1966; Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven, London: Yale University Press, 1968.

62 Bu çalışmanın kapsamını aştığından, *medeniyetler çatışması* tezinin ve *uluslararası terörizm* söyleminin Amerika’nın küresel yayılmasını sağlayan bir işlev gördüğünü belirtmekle yetinebiliriz. Ancak, bilimsel kuramların da bir tarihinin olduğunu, merkez (metropoliten, emperyalist) ülkenin çıkarları doğrultusunda her zaman yeni kuramlar geliştirildiğini tartışan temel bir kaynak için bkz. Johan Galtung, “A Structural Theory of Imperialism”, *Journal of Peace Research*, vol. 13, no. 2, 1971, s. 81-94.

63 Kemalizmi liberalizm ve sosyalizmle sentezleme girişimlerinin yetkin bir eleştirisi için bkz. Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, cilt 3, *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 11-12.

ha doğrusu, başarı ve başarısızlıklarıyla Kemalizm kendi bütünlüğü içinde ele alınmadığı için Kemalizm’i sosyalizmle sentezleme girişimleri de gerçekliği kavramakta başarısız olmuştur. Kemalizm her şeyden önce solidarist bir ideolojidir. Bireysel eşitlik, özgürlük ve demokratikleşme gibi bir sorunsalı yoktur. Güçlü devlet vurgusu, onu organik bir toplum anlayışını benimsemeye itmiştir. Bu açıdan Kemalizm geleneksel siyasetin izlerini taşımıştır; organik anlayışı, hiyerarşik ve eşitsizlikçi bir topluma yol açmıştır. Özellikle vurgulamak gerekir ki, Mustafa Kemal’in ya da Kemalizm’in amacı egemen bir devletin kurulmasıydı; egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olması, bireylerin yönetime katılımına değil, Türk ulusunun ve devletin diğer devletler karşısında egemen, bağımsız olmasına işaret ediyordu; ‘kayıtsız şartsız’ egemenlik ifadesi demokrasiden çok, siyasal, ekonomik, kültürel, eğitsel, askerî vs. bütün alanlarda bağımsızlığa işaret ediyordu.

Neoliberal yaklaşım aslında *savunmacı* yaklaşımların yanılığını paylaşılmaktadır. *Savunmacı* yaklaşımların Kemalizm’i modernleşme kuramları doğrultusunda yorumlama çabalarının Türkiye’yi metropoliten ülkelere bağımlı hale getiren bir işlev görmesi gibi, *neoliberal* yaklaşımın da küresel kapitalizm lehine hareket ederek Kemalist ideolojiyi eleştirdiği görülmektedir. Hegel’in “Her birey kendi zamanının çocuğudur”⁶⁴ dediği gibi metropoliten ülkelerin Türkiye’deki yeni akademik müttefikliğini *neoliberal* yaklaşım *savunmacı* yaklaşımlardan devralacak gibi gözüküyor: Kral öldü, yaşasın yeni kral!

Kaynakça

- Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, London, New York: Routledge, 1993.
- Akal, Cemal Bâli, “Masumlar Öldürülemez-Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza’da İletişim Hakkı”, *Doğu Batı*, sy. 24, 2003, s. 11-27.
- Akarlı, Engin Deniz, “The State as a Socio-Cultural Phenomenon and Political Participation in Turkey”, *Political Participation in Turkey: Historical Background and Present Problems*, Engin D. Akarlı, Gabriel Ben-Dor (der.), İstanbul: Boğaziçi University Publications, 1975.
- Akşin, Sina (der.), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, cilt 4, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- Albayrak, Sadık, *Türkiye’de Din Kavgası*, İstanbul: Sebil Matbaası, 1975.
- , *Devrimin Çakıl Taşları*, İstanbul: Medrese Yayınevi, 1981.
- , *Cumhuriyet’e Doğru*, İstanbul: Araştırma Yayınları, 1989.

64 Bkz., G. W. F. Hegel, *Essential Writings*, der. Frederick G. Weiss, New York, Harper: Touchbooks, 1974, s. 264.

- , *Türkiye’de İslamcılık-Batıcılık Mücadelesi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1990.
- , *Çağdaş Devrim Yobazları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1991.
- Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 1838-1995, 4 cilt, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1976.
- , *Türkiye’nin Düzeni*, 2 cilt, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1995.
- Ayata, Ayşe Güneş, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.
- Bağce, H. Emre, “Türkiye’de Ulusal Modernleşme: Diyalektik Bir Bakış”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 62, Mart 2002, s. 96-101.
- , “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sy. 28, Mart 2003, s. 63-79.
- Barnes, Barry, *Bilimsel Bilginin Sosyolojisi*, çev. Hüsamettin Arslan, Ankara: Vadi Yayınları, 1990.
- Barrett, Michele, *Marx’tan Foucault’ya İdeoloji*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996.
- Bozgeyik, Burhan, *Bize Nasıl Zulmettiler*, İstanbul: Çile Yayınları, 1993.
- , *İslam Birliği Üzerine Oynanan Oyunlar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1993.
- , *İşte Zulmün Belgeleri*, İstanbul: Erhan Yayınevi, 1999.
- Cem, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.
- Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 1995.
- Çeçen, Anıl, *Kemalizm*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998.
- Descartes, Rene, *Söylem, Kurallar, Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 1996.
- Dilipak, Abdurrahman, *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, İstanbul: Beyan, 1988.
- , *Cumhuriyete Giden Yol: 1919’dan 1923’e*, İstanbul: Beyan, 1989.
- , *İnönü Dönemi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1989.
- Dodd, C. H., “Political Modernization, the State, and Democracy: Approaches to the Study of Politics in Turkey”, *State, Democracy and the Military: Turkey in the 1980s*, Metin Heper ve Ahmet Evin (der.), Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1988.
- Doğan, D. Mehmet, *Batılılaşma İhaneti*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1993.
- Erdoğan, Mustafa, *Demokrasi, Laiklik, Resmî İdeoloji*, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, 1995.
- Evin, Ahmet, “Changing Patterns of Cleavages Before and After 1980”, *State, Democracy and the Military: Turkey in the 1980s*, Metin Heper ve Ahmet Evin (der.), Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1988.
- Galtung, Johan, “A Structural Theory of Imperialism”, *Journal of Peace Research*, vol. 13, no: 2, 1971, s. 81-94.
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Goodwin, Barbara, *Using Political Ideas*, New York: John Wiley & Sons, 1987.
- Güneş, İhsan, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

- Hayek, Friedrich A., *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, cilt 1, Kurallar ve Düzen*, çev. Atilla Yayla, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1996.
- Hegel, G. W. F., *Essential Writings*, der. Frederick G. Weiss, New York, Harper: Touchbooks, 1974.
- Heper, Metin, "The State and Public Bureaucracies: A Comparative and Historical Perspective", *Comparative Studies in Society and History*, vol. 27, no. 1, 1985.
- , ve Tanel Demirel, "The Press and the Consolidation of Democracy in Turkey", *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, Sylvia Kedourie (der.), London, Portland: Frank Cass, 1996.
- Huntington, Samuel P., "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma", çev. Ergun Özbudun, *AÜHFD*, cilt XXII-XXIII, sy. 1-4, 1965-1966.
- , *Political Order in Changing Societies*, New Haven, London: Yale University Press, 1968.
- İnsel, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1990.
- Kadioğlu, Ayşe, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, Sylvia Kedourie (der.), London: Frank Cass, 1996.
- Kara, İsmail (haz.), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul: Risale, 1986-1987.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimizin Esasları*, haz. Faruk Özerengin, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- , *Paşaların Hesaplaşması: İstiklal Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik?*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- Kara-İncioğlu, Nihal, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (der.), İstanbul: Der Yayınları, (1995).
- Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Yayınları, 1997.
- Kili, Suna, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, 2 cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Köker, Levent, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Yayınları, 1992.
- , *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Küçükömer, İdris, *Düzenin Yabancılaşması-Batılaşma*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.
- Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, London, Oxford: Oxford University Press, 1968.
- Mango, Andrew, *Turkey*, New York: Walker and Company, 1968.
- Manicas, Peter T., "The Legitimation of the Modern State: A Historical and Structural Account", *State Formation and Political Legitimacy*, Ronald Cohen ve Judith D. Toland (der.), New Brunswick, Oxford: Transaction Books, 1988.
- Mannheim, Karl, *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*, New York: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1936.

- Mardin, Şerif A., "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire", *Comparative Studies in Sociology and History*, vol. 11, 1969.
- , "Ideology and Religion in the Turkish Revolution", *International Journal of Middle East Studies*, vol. 2, 1971.
- , "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics", *Political Participation in Turkey: Historical Background and Present Problems*, Engin D. Akarlı ve Gabriel Ben-Dor (der.), İstanbul: Boğaziçi University Publications, 1975.
- , *İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- , *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, yedinci baskı, 1995.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, 1. Cilt, Ankara: Sol Yayınları, 1976.
- Mert, Nuray, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.
- Morrow, Raymond A., *Critical Theory and Methodology*, Thousand Oaks, California: Sage Publications, 1994.
- Norberg, Johan, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, <http://www.liberte.com.tr> (24.06.2003).
- Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, haz. Abdurrahman Dilipak, 3 cilt, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- Ozankaya, Özer, *Cumhuriyet Çınarı*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Özbudun, Ergun, "Turkey: Crisis, Interruptions, and Reequilibrations", *Democracy in Developing Countries: Asia*, vol. 3, Larry Diamond, Juan J. Linz ve Seymour Martin Lipset (der.), Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1989.
- Parla, Taha, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, cilt 1, *Atatürk'ün Nutuk'u*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- , *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, cilt 2, *Atatürk'ün Söylev ve Demeceleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- , *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, cilt 3, *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- , *Türkiye'nin Siyasal Rejimi, 1980-1989*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- , *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Popper, Karl R., *Conjectures and Refutations*, London: Routledge & Kegan Paul, 1963.
- Price, M. Philips, *Türkiye Tarihi: İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar*, İstanbul: Ararat Yayınevi, 1975.
- Ricoeur, Paul, "The Model of the Text: Meaningful Action Considered as a Text", *Social Research*, vol. 38, 1971, s. 529-555.
- Rostow, W.W., *Politics and the Stages of Growth*, Cambridge, University Press, 1971.
- Rustow, Dankwart A., "The Development of Parties in Turkey", *Political Parties and Political Development*, Joseph La Polambara ve Myron Weiner (der.), Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1966.
- Selçuk, Sami, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1998.

- Sunar, İlkay, "State, Society and Democracy in Turkey", *Research Paper*, İstanbul: Boğaziçi University ISS/POLS 94-04, 1994.
- , *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara: Ankara University Publications, 1974.
- , ve Sabri Sayarı, "Democracy in Turkey: Problems and Prospects", *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, G. O'Donnell, P. C. Schmitter ve L. Whitehead (der.), Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1986.
- Szyliowich, Joseph S., "Elites and Modernization in Turkey", *Political Elites and Political Development in the Middle East*, Frank Tachau (der.), New York, London: John Wiley and Sons, 1975.
- Şahan, Can (der), *İdeoloji Üzerine*, İstanbul: Kuram Yayınları, ts.
- Timur, Taner, *Türk Devrimi: Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1968.
- Toprak, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Tunaya, Tanık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*, (tıpkı) basım, İstanbul: Arba Yayınları, 1995.
- Tunçay, Mete, *T.C.'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- Turan, İlter, "Stages of Political Development in the Turkish Republic", *Perspectives on Democracy in Turkey*, Ankara: Turkish Political Science Association, 1988.
- , "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (der.), İstanbul: Der Yayınları, (1995).
- , *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: Der Yayınları, 1996.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1979.
- Ülman, A. Haluk ve Frank Tachau, "Turkish Politics: The Attempt to Reconcile Rapid Modernization with Democracy", *The Middle East Journal*, vol. XIX, Spring 1965.
- Vakkasoğlu, Vehbi, *Son Bozgun*, 3 cilt, İstanbul: Timaş Yayınları, 1989.
- Yerasimos, Stefanos, *Azgelmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 3, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.
- Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Yılmaz, Hüseyin, *Ayasofya*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- , *İnkılab Kurbanları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.

Politics and Official Ideology in Turkey: Main Approaches

H. Emre BAĞCE

Abstract

The principal aim of this article is to critically analyze and classify the literature on the Turkish politics and official ideology. These works are classified under five categories in terms of their methodologies and points of view: (i) Traditional-reactionary approach; (ii) Kemalist and liberal apologetic approaches; (iii) Historical-sociological approach; (iv) Analytical-critical approach; and (v) Neo-liberal approach. It is argued that, since each has different and conflicting assumptions and methods concerning Turkish politics, their competency varies to a great extent.